

İNSAN HAKLARININ BÖLGESEL DÜZEYDE KORUNMASI: AMERİKAN SİSTEMİ

REGIONAL PROTECTION OF HUMAN RIGHTS: THE INTER-AMERICAN SYSTEM

Arş. Gör. Yurdanur URAL USLAN¹
Arş. Gör. Tuğba GÜNER²

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı esnasında görülen insanlık dışı davranışlar bütün dünyayı etkilemiştir. Savaşın hemen ardından insan haklarının gelişmesini ve korunmasını sağlamak için bir yandan Birleşmiş Milletler tarafından uluslararası düzlemde, diğer yandan bölgesel örgütler tarafından bölgesel düzlemde insan hakları belgelerinin hazırlanması ve koruma mekanizmalarının oluşturulması girişimlerinde bulunulmuştur. İnsan haklarının bölgesel örgütler eliyle korunmasında özellikle, Avrupa Konseyi, Amerika Devletleri Örgütü ve Afrika Birliği bölgesel örgütlerinin öngördüğü düzenlemeler ve uygulamalar etkili olmaktadır. Bu noktada çalışmanın konusunu, özel bir örnek alanı olan Amerikan İnsan Hakları Sistemi oluşturmaktadır. Çalışma, bu bölgesel sistemin gelişimine ve işleyişine odaklanarak Amerikan İnsan Hakları Sisteminin insan haklarının korunmasındaki katkısını değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Amerikan Devletleri Örgütü, Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, Amerikan İnsan Hakları Komisyonu, Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi.

Jel Kodları: K30, K33.

ABSTRACT

The inhumane acts observed during 2nd World War exerted global level effects. Following the war, in order to improve and protect human rights both United Nations in international level and regional organizations in regional level endeavored to issue human rights documents and to form protection mechanisms. In regional protection of human rights by the regional organizations, the legislations and procedures issued particularly by European Council, Inter-American Organization as well as African Union have immense impact. Within this context, scope of the study is constituted by Inter-American Human Rights System which has always been a sample case. This study aims at evaluating the contribution of Inter-American Human Rights System to the protection of human rights with special focus on development and operation of this regional system.

Key Words: Organization of Inter-American, American Declaration of the Rights and Duties of Man, Inter-American Convention on Human Rights, Inter-American Commission on Human Rights, Inter-American Court of Human Rights.

Jel Codes: K30, K33.

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, yurdanurural@sdu.edu.tr.

² Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, tugbaguner@sdu.edu.tr.

1. GİRİŞ

İnsan Haklarının korunması ve güvence altına alınması, İkinci Dünya Savaşına kadar, devletlerin bir iç meselesi olarak görülmüştür. İkinci Dünya Savaşının doğurduğu ekonomik, sosyal ve siyasal yıkımlar, insan haklarının ulusal düzeyde korunmasının yeterli olmadığını açıkça gösterdiğinden İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem, insan haklarının korunması maksadıyla uluslararası düzeyde ve bölgesel düzeyde gelişmelere sahne olmuştur. Uluslararası düzeyde, insan hakları sistemi Birleşmiş Milletler şemsiyesi altında gelişmiştir. Birleşmiş Milletler Andlaşması'nın insan haklarının “teşviki ve korunmasını” amaçlarından biri olarak ilan etmesi ile insan hakları uluslararası hukukun ana kavramlarından biri olmuştur. Birleşmiş Milletler Örgütü, insan haklarının korunması için üç aşamalı bir faaliyet programı öngörmüştür. Bu program dâhilinde önce insan haklarının uluslararası boyutlarını saptayıp belirleyen “İnsan Hakları Evrensel Bildirisi” ilan edilmiştir. Daha sonra, Taraf Devletleri uluslararası düzeyde hukuken bağlayıcı olan “Kişisel ve Siyasal Haklara dair Uluslararası Sözleşme” ve “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara dair Uluslararası Sözleşme” yürürlüğe girmiştir. En son aşamada ise bu uluslararası belgelerde öngörülen hak ve özgürlüklerin uluslararası düzeyde korunmasını sağlamak amacıyla İnsan Hakları Komitesi kurulmuştur (Gözübüyük ve Gölcüklü, 2011:5-7).

Bölgesel düzeyde örgütlenen insan hakları koruma sistemleri, Birleşmiş Milletler sisteminden bağımsız olarak gelişmiştir. Birleşmiş Milletler Andlaşması, bölgesel insan haklarının geliştirilmesi olasılığına ilişkin herhangi bir hüküm içermemektedir. Bölgesel sistemlere yapılan tek atıf, barış ve güvenlik ile ilgilidir. Aslında ilk başlarda Birleşmiş Milletler, insan haklarının evrenselliğini ortadan kaldıracak endişesiyle bölgesel insan hakları sistemlerinin geliştirilmesine olumlu yaklaşmamıştır. Bununla beraber, bölgesel sistemlerin insan hakları belgeleri, Birleşmiş Milletler sistemi tarafından düzenlenen temel belgelere dayanarak geliştirilmiştir (Smith, 2010:84).

İnsan Haklarının bölgesel düzeyde korunmasında, özellikle Avrupa, Amerika ve Afrika sistemleri dikkat çekmektedir. Çalışmanın konusunu da, bölgesel sistemlerden biri olan Amerikan Sistemi oluşturmaktadır. Amerikan Devletleri Örgütü çerçevesinde kurulan Amerikan Sistemi, insan haklarının korunması için çift kurumsal yapılı olarak karakterize edilmiştir. Birinci sistem, zaman içinde gelişen Amerikan Devletleri Örgütü Şartı'na dayalı sistemden geliştirilmiş, diğer sistem Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nden doğmuştur (Shelton, 2008: 101; Davidson, 1997: 8).

Sistemin, hakların korunması konusundaki ikili karakterini kavrayabilmek için öncelikle bölgedeki örgütlenmenin ve insan haklarının kurumsallaşmasının nasıl gerçekleştiğini anlamak gerekmektedir. Bu nedenle ilk olarak sistemin gelişimi hakkında bilgi verilmiş ve yasal dayanaklarından bahsedilmiştir. Daha sonra, sistemin denetim organları olan Amerikan İnsan Hakları Komisyonu ve Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi incelenmiştir. Sonuç kısmında ise, sistemin kendi içindeki başarı ve başarısızlığına etki eden faktörler göz önüne alınarak, insan haklarının gelişimine ve korunmasına katkısı tartışılmıştır.

2. AMERİKAN SİSTEMİNİN GELİŞİMİ VE YASAL DAYANAKLARI

2.1. Amerikan Devletleri Örgütü ve Amerikan Devletleri Örgütü Şartı

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Avrupa'da olduğu gibi Amerika kıtasında da bölgesel örgütlenmeye gidilmiştir. Amerikan kıtasındaki örgütlenmenin en önemli aşaması, “Amerikan Devletleri Örgütü”nün kurulması ile gerçekleşmiştir (Meray, 1975: 298-303; Shelton, 2008: 68). Bu örgüt, 30 Nisan 1948'de Kolombiya'nın Bogota kentinde Örgüt

Şartı'nın imzalanmasıyla kurulmuştur (Gemalmaz, 2010: 1223). Amerikan Devletleri Örgütü Şartı, 21 Amerikan devleti tarafından imzalanmıştır.³ Şart, 13 Aralık 1951 tarihinde Kolombiya'nın 14. Devlet olarak onay vermesiyle yürürlüğe girmiştir. Amerikan Devletleri Örgütü'nü oluşturan Şart, çok taraflı bir antlaşma hükmündedir ve Amerikan Devletleri Örgütü'nün anayasası niteliğindedir (Shelton, 2008: 70).

Amerikan Devletleri Örgütü esas itibariyle siyasi nitelikte bir örgüt olmakla birlikte, insan hakları meselesini tamamen göz ardı etmemiştir. Amerikan Devletleri Örgütü Şartının insan hakları ile ilgili en önemli hükmü, örgütün ilkeleri arasındaki klasik haklarla ilgili olan 3(l) maddesidir. Bu hükme göre, bireylerin temel hakları ırk, uyrukluk, inanç ya da cinsiyet farklarına bakılmaksızın Amerikan Devletlerince ilan edilmelidir. İnsan hakları ile ilgili diğer bir önemli hüküm ise 17. maddede doğrudan kendini göstermektedir. Bu hüküm, her devletin ekonomik, siyasi ve kültürel hayatını istediği gibi geliştirme hakkını tanıdıktan sonra, bu hakkın kullanılmasında devletlerin bireylerin haklarına ve evrensel değerlere saygı göstermekle yükümlü olduğunu belirtmektedir. Amerikan Devletleri Örgütü Şartı'nın 3. ve 17. maddelerinde bireylerin temel haklarından söz edilmesine rağmen, Şartta ne temel hakların anlamı ne de bunları koruma ve sağlamlaştırmaya ilişkin açıklamalar yer almaktadır. Ancak zaman içerisinde Amerikan Devletleri Örgütü Şartının kabul edildiği diplomatik konferansta ilan edilen Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi, Şart'ın insan haklarını tanımlayan belgesi konumuna gelmiştir (Shelton, 2008: 70; Buergenthal vd., 2009: 260-261).

Bir yandan Amerikan Devletleri Örgütü Şartı'nın insan haklarına ilişkin hükümlerinin dağınık ve yetersiz olması diğer yandan Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi'nin bildiri formundaki bir belgede düzenlenmesi, bu alandaki yenilenmeyi zorunlu hale getirmiştir (Gemalmaz, 2010: 1223-1224). Bu nedenle Amerikan Devletleri Örgütü Şartı'nda, insan hakları alanında etkinleşmeyi sağlayacak kapsamda değişikliklere gidilmiştir. Şart kapsamında en önemli değişiklik, 27 Şubat 1967 tarihinde Buenos Aires Protokolü ile gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu değişiklikten sonra Şart, sırasıyla Cartagena da Indias (1988), Managua (1996), Washington (1997) Protokolleri ile değişikliklere uğramıştır (Shelton, 2008: 70).

2.2. Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi

2 Mayıs 1948 tarihinde, Dokuzuncu Uluslararası Amerikan Devletleri Konferansı'nda ilan edilen "Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi" dünyanın ilk temel uluslararası insan hakları belgesi olma özelliğini taşımaktadır. Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi, 10 Aralık 1948'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nca kabul edilen Evrensel İnsan Hakları Bildirisi'nden bir kaç ay önce kabul edilmekle birlikte ortak bir arka planı da paylaşmaktadır. Bildirilerin her ikisi de İkinci Dünya Savaşında yaşananların bir daha yaşanmaması için ve insan haklarının korunmasında yasal dayanak olması amacıyla kabul edilmiştir (Harris, 1998:4).

Hakların detaylı bir listesini oluşturan Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi adından da anlaşılacağı üzere bir yanda insan haklarını diğer yanda ise ödevleri düzenleyen

³ Amerikan Devletleri Örgütü'nün kuruluşunda yer alan 21 kurucu üye; ABD, Arjantin, Bolivya, Brezilya, Ekvator, El Salvador, Guatemala, Haiti, Honduras, Kolombiya, Küba, Meksika, Nikaragua, Panama, Paraguay, Peru, Şili, Uruguay, Venezuela'dır. Daha sonraki yıllarda, Barbados, Trinidad ve Tobago, Jamaika, Grenada, Surinam, Dominik, Saint Lucia, Antigua ve Barbuda, Saint Vincent ve Grenadinler, Bahamalar, Saint Kitts ve Nevis, Kanada, Belize ve Guyana ülkelerinin katılımı ile Amerikan Kıtasında bulunan 35 bağımsız devletin hepsi Amerikan Devletleri Örgütü'nün üyesi olmuştur. Devletlerin imza, onay ve belgeyi depo etme tarihleri için bkz. http://www.oas.org/dil/treaties_A-41_Charter_of_the_Organization_of_American_States_sign.htm, 12.11.2013.

iki bölümden oluşmaktadır. Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi'nde yer alan haklar, medeni ve siyasi haklardan ekonomik sosyal haklara kadar değişmektedir. (Shelton, 2008: 101).

Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi'nin hukuki niteliği bakımından, diğer bildiriler gibi bağlayıcılığı olmayan bir belgedir. Amerikan Devletleri Örgütü Şartı'yla aynı konferansta kabul edilmiş olmasına rağmen, Şart'ın parçası olarak biçimlendirilmemiştir. Amerikan Devletleri Örgütü'nün bir organı olan Amerikan Hukuk Komitesi 1949 yılında açıkladığı görüşünde Bildiri'nin Şart'tan ayrı bir metin olduğunu ifade etmiş ve Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi'nin yasal sözleşmesel yükümlülükler doğurmadığını belirtmiştir (Buergenthal, 1984: 471). 1970 yılında yürürlüğe giren Buenos Aires Protokolü ile Amerikan Devletleri Örgütü Şartı'nın değişmesiyle birlikte Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi'nin statüsü de değişmiştir. Değişikliğe uğrayan Amerikan Devletleri Örgütü Şartı, Bildiri'yi Şart tarafından korunan hakların katalogunu içeren belge olarak kabul etmiştir (Buergenthal, 1975: 828-829). Ayrıca Amerikan Sisteminin denetim organlarından olan Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi'nin 1989 yılında verdiği tavsiye niteliğindeki kararında, Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi'nin Amerikan Devletleri Örgütüne üye devletler için yükümlülük içeren bir metin olduğu vurgulanmıştır. (Buergenthal vd., 2009: 262).

2.3. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi

22 Kasım 1969 tarihinde Kosta Rika'nın San Jose kentinde yapılan diplomatik Konferansta Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi imzaya açılmış ve 18 Temmuz 1978 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Sözleşmeye taraf devlet sayısı 24'tür. Sözleşmeye taraf devletler: Arjantin, Barbados, Bolivya, Brezilya, Şili, Kolombiya, Kosta Rika, Dominik, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, El Salvador, Grenada, Guatemala, Haiti, Honduras, Jamaika, Meksika, Nikaragua, Panama, Paraguay, Peru, Surinam, Uruguay ve Venezuela'dır. Kanada ve ABD, Sözleşmeyi onaylamayan devletler arasındadır. ABD ve Kanada Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesini onaylamamasına rağmen, ABD, Amerikan Bildirisini imzalamakla, Kanada ise Amerikan Devletleri Örgütü Şartı'nın tarafı olması nedeniyle Bildiri çerçevesinde yapılacak olan bireysel başvuruların Komisyon tarafından karara bağlanması biçiminde ortaya çıkan açık bir denetime tabi bulunmaktadır (Gemalmaz, 2010: 1233).

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, içerdiği ayrıntılı medeni ve siyasi haklar ile 1948 tarihli Amerikan İnsan Hakları Bildirisinin kapsam ve içeriğini oldukça genişletmiştir. Ancak Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi 82 maddeden oluşan kapsamlı bir metin olmasına rağmen, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi medeni ve siyasi hak ve özgürlüklerden yani klasik haklardan oluşan bir belgedir (Mower, 1991: 53). Ayrıca bu hakların korunmasını sağlayan birimler, büyük ölçüde Avrupa Sözleşmesi'nin orijinal formundaki kurumsal mekanizmalara paraleldir (Buergenthal, 1984: 441; Shelton, 2008:102). Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, Amerikan Devletleri Örgütü Şartı'na bağlı olarak kurulan Amerikan İnsan Hakları Komisyonu'nu yeniden düzenleyerek ve Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi'ni kurarak yeni bir kurumsal yapı oluşturmuştur (Shaver, 2010: 643).

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi 1. ve 2. maddesinde, Taraf Devletlerin Sözleşmeden kaynaklanan genel sorumlulukları ve yükümlülükleri düzenlenmiştir. Böylelikle Sözleşme, Taraf Devletlerin insan hakları ile ilgili yükümlülüklerinin temel kaynağı konumuna gelmiştir. Sözleşme'nin 1. maddesi şöyledir: "Bu Sözleşmenin tarafı Devletler, burada tanınan haklara ve özgürlüklere saygı göstermeyi ve kendi yargı yetkilerine tabi tüm kişilerin, söz konusu haklar ve özgürlükleri, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da diğer

görüş, ulusal ya da sosyal köken, ekonomik statü, doğum ya da herhangi bir başka sosyal koşul gerekçeleriyle hiçbir ayrımcılık yapılmaksızın, özgürce ve tam olarak kullanabilmelerini temin etmeyi, üstlenirler.” Hüküm, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi’ne taraf devletlerin, Sözleşme’de güvence altına alınan haklara *saygı göstermekle* birlikte bu hakların özgürce ve tam olarak kullanılmasını *temin etmek* yükümlülüğünün olduğunu belirtmektedir. Sözleşme’nin denetim organı olan Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi’ne taraf devletlerin, insan haklarına *saygı gösterme* ve insan haklarının kullanılmasını *temin etme* yükümlülüklerini “Velasques Rodriguez Honduras” davasındaki 29/07/1988 tarihli içtihadı ile belirlemiştir (Harris, 1998: 14). Bu davada Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinde tanınan haklara ve özgürlüklere *saygı gösterme* yükümlülüğünü, Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi “...devletin söz konusu ihlali, gereken özeni göstererek önlemediği ya da Sözleşmenin gerektirdiği şekilde ihlale karşı tavır koymadığı için o devlet sorumlu tutulabilir” şeklinde yorumlamıştır. Taraf devletlerin, hakların ve özgürlüklerin kullanılmasını *temin etme* yükümlülüğünü ise “Devlet herhangi bir hak ihlalini engellemek üzere makul önlemler almak ve kendi yargı yetki alanlarında gerçekleşen ihlaller hakkında ciddi soruşturma yürütmek, sorumluları tespit etmek, bunlara uygun cezalar vermek, mağdura yeterli tazminat ödemek yasal ödevi altındadır” diyerek belirtmiştir. Böylelikle Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi 1. madde ile taraf devletlere ikili yükümlülük getirmiştir. Taraf devletler bir yanda haklara saygı gösterilmesi yükümlülüğünü üstlenirken, diğer yanda hakların vatandaşları tarafından kullanılmasını sağlama yükümlülüğü altına girmiştir (Gemalmaz, 2010: 1234).

Madde 2 Sözleşme’nin iç hukuka etkisini ele almaktadır. Bu hükme göre Sözleşme’de tanınan haklar ve özgürlüklerin kullanılması için “yasal ya da diğer yollar henüz temin edilmemişse” Sözleşme’yi imzalayan taraf devletler “kendi anayasal usullerine ve bu Sözleşme’nin hükümlerine uygun olarak, söz konusu haklara ve özgürlüklere işlerlik kazandırmak için gerekli olabilecek türdeki yasal ve diğer önlemleri almayı üstlenirler”. Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi bir tavsiye kararında da, taraf devletlerin kendi iç hukukunu uluslararası hukuka uyarlaması gerektiğini ifade etmiştir. Sonuç olarak diyebiliriz ki; Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi hakların ve özgürlüklerin kullanılabilmesi için taraf devletler açısından doğrudan uygulanabilirlik etkisi doğurmaktadır (Gemalmaz, 2010: 1238).

3. AMERİKAN SİSTEMİNİN DENETİM ORGANLARI

Amerikan Sistemi, insan haklarının korunması için çift kurumsal yapılı olarak karakterize edilmiştir. İlk sistem, zaman içinde gelişen Amerikan Devletleri Örgütü Şartı’na ve Amerikan İnsan Hakları Bildirisi’ne dayalı olarak geliştirilmiş, diğer sistem Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi’nden doğmuştur (Davidson, 1997: 8; Shelton, 2008: 68). Bu hukuki dayanaklar bağlamında denetim işlevini Amerikan Devletleri İnsan Hakları Komisyonu ve Amerikan Devletleri İnsan Hakları Mahkemesi yerine getirmektedir (Shaver, 2010: 643; Harris, 1998: 1).

Amerikan Sistemi, Avrupa İnsan Hakları Sistemine ve diğer denetim sistemlerine göre farklılık göstermektedir. Amerikan sisteminin ikili yapı üzerine kurulması, buna göre Komisyon’un, Sözleşme’ye taraf olup olmadığına bakılmaksızın devletler üzerinde yetkisinin olması, Mahkeme’nin ise çekişmeli davalarda sadece Sözleşme taraflarını ve Mahkeme’nin yetkisini tanıyan devletleri yargılama yetkisine sahip olması, Sistemi, Avrupa Sistemine göre daha karmaşık hale getirmektedir. Ayrıca Amerikan İnsan Hakları Komisyonu, dilekçeleri incelemenin yanında yerinde ziyaretler de (in loco) yapmakta ve

ülke raporları hazırlamaktadır. Avrupa Sisteminin orijinal yapısında ise, Komisyon'un bu tarz benzeri çalışmaları mevcut değildir (Harris, 1998: 1,2).

3.1. Amerikan İnsan Hakları Komisyonu

3.1.1. Genel Olarak

Bölgede insan haklarının korunmasında önemli bir rol oynayan, Amerikan İnsan Hakları Komisyonu 1959 yılında 5. Dışişleri Bakanları Danışma toplantısında kabul edilen karar ile kurulmuş ve Amerikan Devletleri Örgütü Konseyinin, Statüsünü 1960 yılında onaylaması ile çalışmaya başlamıştır (Scheman, 1965: 336)⁴. 1960 tarihli Statünün 9. maddesi Komisyona insan haklarının gelişmesini sağlamak amacıyla sınırlı olsa bazı yetkiler vermiştir. Bu yetkiler, ülke raporları hazırlamak, üye devletlerin hükümetlerine tavsiyede bulunmak ve üye devletlerin insan hakları alanında önlemler almasını sağlamaktır (Buergenthal vd, 2009: 264-265; Scheman 1965: 338). 1965 yılında Rio de Janeiro'da yapılan İkinci Özel Amerikalılararası Konferansta, Komisyon'un yetkileri bireysel başvuru almasına izin verecek şekilde düzeltilmiştir. Bununla beraber, bu yetkilendirme sadece bazı haklara⁵ ilişkin bireysel başvuruları kabul etmekle sınırlı tutulmuştur. (Shelton, 2008: 498).

Komisyonun statüsü 1970 yılında yürürlüğe giren Buenos Aires Protokolü ile daha sağlam bir kurumsal temel kazanmıştır. Komisyon artık Amerikan Devletleri Örgütü'nün "özerk bir birimi" olmaktan ziyade, doğrudan Amerikan Devletleri Örgütü'nün "temel organı" kabul edilmiştir. Komisyonun temel fonksiyonu da "insan haklarının korunması ve geliştirilmesi..." olarak belirtilmiştir. Komisyon bu Protokol ile Amerikan Devletleri Örgütü'nün resmi organı haline getirilmiştir. (Buergenthal vd, 2009: 265).

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1978'de yürürlüğe girmesi ile Komisyon hem Amerikan Devletleri Örgütü organı olarak ve hem de Sözleşme organı olarak ikili işlev ve görev üstlenmiştir (Smith, 2010: 120-121). Buna göre Komisyon, hem Sözleşme tarafı devletlerin hem de Sözleşme dışındaki Amerikan Devletleri Örgütü üyesi devletlerin insan haklarını geliştirme ve koruma yetkisine sahip olmuştur. Ancak Komisyonun ikisi için kullandığı insan hakları belgeleri farklıdır (Smith, 2010: 121). Komisyon'un Statüsünün 1. maddesinin 2. bendine göre; Komisyon, Sözleşme dışındaki Amerikan Devletleri Örgütü üyesi devletler için, İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisini kullanmaktadır. Sözleşme'ye taraf devletler bağlamında ise Sözleşme'de düzenlenen hakları esas almaktadır. Komisyon'un böyle bir ayrıma gitmesinin temel nedeni ise Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Amerikan Devletleri Örgütü üyesi devletlerin tümü tarafından onaylanmamış olmasıdır.

Yukarıda da bahsi geçtiği üzere, Komisyon çeşitli görevlerini yerine getirmek üzere Amerikan Devletleri Örgütü Şartı ve Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi tarafından yetkilendirilmiştir. Şartın 106. maddesi, Komisyon'un temel işlevinin "insan haklarının korunmasını ve yerine getirilmesini teşvik etmek ve bu konularda örgütünde danışma organı görevi görmek" olduğunu belirtmektedir, Sözleşme'nin 41. maddesi Komisyon'un başlıca işlevinin "insan haklarına saygıyı geliştirmek ve insan haklarını korumak" olduğunu ifade etmektedir (Davidson, 1997: 107). Komisyon bu temel işlevlerini yerine getirmek için uygulamada bir yandan yerinde ziyaretler (in loco)⁶ yaparak rapor hazırlama, diğer yandan

⁴ Komisyon Genel Kurul tarafından 4 yıllığına seçilen 7 üyeden oluşmaktadır. Komisyon'un merkezi Washington'dadır. Gerekliğinde herhangi bir Amerikan Ülkesinde toplanabilir.

⁵ Bireysel başvuru, Amerikan Bildirisinde belirtilen hakların hepsi değil bir kısmı için geçerlidir. Bu haklar: Kişinin yaşama hakkı, özgürlüğü ve kişinin güvenliği hakkı (md. 1), yasa önünde eşitlik (md. 2), din özgürlüğü (md. 3), ifade özgürlüğü (md. 4), keyfi tutuklanmanın yasaklanması (md. 25) ve Usulüne göre uygun yargılanma hakkıdır (md. 26).

⁶ İlk ülke raporları, 1960'ların başında Küba, Haiti ve Dominik Cumhuriyeti ile ilgili hazırlandı. Küba ve Haiti Komisyonun ilkeye ziyaretlerinin iznini reddetti. Fakat Dominik Cumhuriyeti izin verdi ve yerinde araştırma

da bireysel başvuruları inceleme gibi iki temel görevi yürütmektedir. Ayrıca, anlaşma ve diğer belgelerin hazırlanmasına yardımcı olmakta ve bölgede insan haklarının korunması için tematik rapor hazırlamaktadır. Amerikan Sözleşmesi'nin yürürlüğe girmesine kadar yerinde ziyaretler ve ülke raporları Komisyon'un çalışmalarında önemli bir rol oynarken, son yıllarda özellikle Mahkeme'nin kurulması ve verdiği kararların bağlayıcı olması nedeniyle bireysel başvuruların önemi daha da artmıştır (Harris, 1998: 19,20).

Komisyon Sözleşme'nin 44. maddesi uyarınca, bireylerden, birey topluluklarından, hükümet dışı kuruluşlardan gelen başvuruları incelemeye yetkilidir (Akıllıoğlu, 1995: 419). Bireysel şikâyetlerin yanı sıra devletlerarası şikâyetleri de incelemektedir (Amerikan Sözleşmesi md. 45). Ancak her iki başvurunun usulünün işleyişe geçmeleri noktasında aralarında farklılıklar bulunmaktadır. Çünkü Sözleşmeye taraf olmakla bir devlet kendiliğinden bireysel başvuru usulünü kabul etmiş olurken devletlerarası başvuru usulünün işleyebilmesi için ilgili taraf devletlerin Komisyon'un yetkisini tanıdıklarına dair ayrı ve özel beyanda bulunmaları gerekmektedir (Gemalmaz, 2010: 1248).⁷ 2013 yılı itibarıyla Amerikan İnsan Hakları Komisyonu'nun devlet başvurularını kabul eden devlet sayısı 10'dur (Arjantin, Şili, Kolombiya, Kosta Rika, Ekvador, Jamaika, Nikaragua, Peru, Uruguay ve Venezuela). Ancak bugüne kadar hiçbir devletlerarası başvuru yapılmamıştır. Bu usulün bölgede neden kullanılmadığına dair olası tespitler mevcuttur. Tespitlerden ilki, Komisyon'un kullanabileceği diğer usullerin varlığı, diğeri ise bölgenin kendine has tarihi, özellikle müdahale etmeme politikasının benimsenmesidir. Bu sebeplerden dolayı devletler bu usulden yararlanma konusunda isteksizdirler (Leckie, 1988: s. 261).

3.1.2. Komisyonun Uyuşmazlığı İnceleme Usulü

Komisyon, Amerikan Sözleşmesine taraf olmayan Örgüt üyesi devletlere ilişkin olarak, Bildiri'de belirtilen haklardan herhangi birinin ihlaline ilişkin başvuruları kabul etmek ve işleme almakla yetkili olduğu gibi (Amerikan İnsan Hakları Komisyonu Usul Kuralları md. 49); Sözleşme hükümlerinin bir taraf devletçe ihlal edildiğine ilişkin herhangi bir kişi, kişi grubu ya da herhangi bir hükümet dışı kuruluşun ihbar ya da şikâyet alma yetkisine de sahiptir (Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, md. 44).

Sözleşme'ye taraf olmayan Devletlere ilişkin yapılan başvurular Mahkeme'ye intikal ettirilemediği için, başvuru süreci "kesin rapor" ile sonuçlanmaktadır. Bu rapor genellikle, Komisyon'un öneri ve tavsiyelerini içermektedir. Komisyon, raporu ayrı bir belge gibi yayımlayabilir veya Amerikan Devletleri Örgütü Genel Kurulu'na sunduğu rapora dâhil edebilir (Buergenthal vd, 2009: 276-277).

Komisyon, Sözleşmeye taraf olmayan Devletlere ilişkin başvuruları, Sözleşmeye taraf olan Devletler kapsamındaki başvurularla aynı şekilde ele almaktadır (Amerikan İnsan Hakları Komisyonu Usul Kuralları, md. 50). Başvurular, kabul edilebilirlik kriterlerine tabidir. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, md. 46 hükmüne göre; iç hukuk yollarının tüketilmiş olması, nihai hükmün alınmasından itibaren 6 aylık süre içerisinde başvuruda bulunulması, başvuru konusunun bir başka uluslararası mekanizma çerçevesinde inceleniyor olmaması gerekmektedir.

yapılan ilk ülke unvanına sahip oldu. Bu ülkelerle ilgili ülke raporları oluşturuldu. Dominik Cumhuriyeti araştırması boyunca kullanılan yöntem Komisyon tarafından kabul edilmiştir. Bu model o günden sonra yerinde araştırmalarda kullanılmıştır. (Buergenthal vd, 2009: 271).

⁷ Bireysel ve devletlerarası şikâyet başvuruları kapsamında, Amerikan Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi orijinal formu birbirlerinin aksi mekanizmaları öngörüyorlardı. Avrupa sisteminde, devletlerarası şikâyet başvurusu otomatik olarak işleme başlamaktaydı ve bireysel başvuru ise opsiyoneldi. Ancak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. Protokol ile değiştirilmesi ile Komisyon kaldırılmış, şikâyetler doğrudan Avrupa Mahkemesi'ne yapılmaya başlanmıştır ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesince her iki başvuru usulü de zorunlu hale getirilmiştir.

Komisyon başvuruyu kabul edilebilir bulduktan sonra izleyeceği usul, Sözleşme'nin 48 ila 51. maddeleri arasında düzenlenmiştir. Buna göre Komisyon, öncelikle şikâyet edilen devletten meseleyle ilgili bilgi talep etmektedir. Bilgi alındıktan sonra ya da bu bilgi alınmaksızın belirlenen süre içerisinde ilgili devletten cevap gelmemesi halinde, başvurunun halen geçerli temelleri olup olmadığına bakar. Eğer şikâyetin geçerli temelleri yok ise dosyanın kapatılmasına karar verir. Komisyon edindiği bilgi ve delillere dayanarak başvurunun kabul edilmezliğine karar verebilir. Dosya kapatılmadıysa esasla ilgili incelemeye geçilir. Komisyon gerekli görürse soruşturma yapılmasına karar verebilir. İlgili devletler bu hususta gerekli kolaylıkları sağlamakla yükümlüdür. Komisyon gerekli görmesi halinde tekrar ilgili devletlerden bilgi talep edebilir. Böyle bir talepte bulunmuş ise ilgili tarafların sözlü ifadelerini dinleyebilir ve yazılı ifadelerini alabilir (md. 48). Komisyon konunun dostça çözümü için gayret sarf eder. Dostça çözüme ulaşılması halinde, bulgularını Amerikan Devletleri Örgütü Genel Sekreterliğine rapor eder (md. 49). Dostça çözüme ulaşılmaması halinde, olguları ortaya koyan ve ulaştığı sonuçları özetleyen bir rapor hazırlar ve davaya taraf devletlere gönderir (md. 50). Bu tarihten itibaren üç aylık süre içerisinde mesele çözüme kavuşturulmadıysa veya dava, ilgili devlet tarafından Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi'ne götürülmemişse, Komisyon mutlak çoğunlukla alacağı kararla meseleyle ilgili nihai tavsiyesini açıklayarak, kusurlu ülkeye tavsiyeye uyması için süre vermektedir (md. 51/1-2). Saptanan süre dolduğunda Komisyon yine mutlak çoğunlukla ilgili devletin gerekli önlemleri alıp almadığını ve bu husustaki raporunu yayınlayıp yayınlamayacağına ilişkin kararını verir. (md. 51/3).

Görüldüğü üzere, Komisyonun kesin kararları üç şekilde kendini göstermektedir. Bunlar; Dostane çözümü onaylayan raporlar, başvurunun esasına ilişkin kesin raporun yayınlanması ve kesin karar için dosyanın Mahkemeye sunulmasıdır.

3.2. Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi

3.2.1. Genel Olarak

Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi, Amerikan İnsan Hakları Komisyonu'nun aksine Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi temel alınarak 1979 yılında kurulmuştur (Pasqualucci, 2003: 7). Merkezi Kosta Rika'da San Jose'de bulunmaktadır. Mahkeme, Amerikan Devletleri Örgütü Üyesi devletlerin uyuşundan olan 7 yargıçtan oluşur (Akıllıoğlu, 1995: 420). Sözleşme uyarınca yargıçlar, "...en üst düzeyde ahlaki niteliklere haiz ve insan hakları alanında yetkinlikleri tanınmış hukukçular..." arasından seçilir (Amerikan Sözleşmesi, md. 52). Mahkeme yargıçları, Sözleşme tarafı devletlerce gösterilen adaylar arasından, Amerikan Devletleri Örgütü Genel Kurulu'nda, Sözleşme tarafı devletlerin mutlak çoğunluğunun gizli oyu ile 6 yıl için seçilirler. Taraf devletler en çok üç aday gösterebilir; eğer üç aday önerilmişse, adaylar arasından en az biri aday listesini öneren dışındaki bir devletin vatandaşı olmalıdır (Amerikan Sözleşmesi, md. 53-54).

Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gibi sürekli çalışan bir Mahkeme değildir. Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi, olağan ve olağanüstü (özel) oturumlar halinde toplanır (Harris, 1998: 3). Mahkeme müzakerelerinin yapılabilmesi için yeter sayısı 5 yargıçtır. Kararlar hazır bulunan yargıçların çoğunluğu ile alınır. Oyların eşit olması durumunda Başkanın oyu belirleyicidir. Duruşmalar aksi yönde karar verilmedikçe alenidir. Müzakereler kapalı oturum yapılmakta hükümler ise aleni okumaktadır (Gemalmaz, 2010: 1247).

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, yargıcın vatandaşı olduğu devlete ilişkin bir vaka Mahkemenin önüne geldiği zaman o yargıcın o vakaya bakmasının önünü kapatmadığı gibi; Mahkemeye seçilecek olağan yargıçların dışında bazı hallerde ise *ad hoc* yargıç (belli

bir vaka için görevlendirilmiş yargıç) atanmasına izin vermektedir. *Ad hoc* yargıç uygulaması, Mahkeme üyelerinin en azından birinin ilgili ülkenin iç hukuk sistemini bilmesi açısından önemlidir. Özellikle de hukuk yollarının tüketilmesi ile ilgili incelemelerde *ad hoc* yargıç çok daha etkili olmaktadır (Shaver, 2010: 645).

3.2.2. Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi'nin Yetkisi

Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi ve Amerikan İnsan Hakları Komisyon'unun yetkileri birçok yönden farklılık göstermektedir. Komisyonun çeşitli görevleri varken mahkeme daha çok yargılamadan sorumludur. Mahkeme, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesini ihlal eden taraf devletler hakkında gerekli hükümleri vermek için "çekişmeli yargı yetkisi"ne sahip olduğu gibi, Sözleşme ve diğer belirli insan hakları andlaşmalarının yorumlanmasına ilişkin olarak "tavsiye kararları üretme yetkisi"ne (Buergenthal, 1982; 235) ve bireylerin giderilmesi olanaksız zarara uğramalarının engellenmesi amacıyla "geçici önlem alma" yetkisinde sahiptir (Smith, 2010: 123; Trindade, 1998:145).

3.2.2.1. Çekişmeli Yargı Yetkisi

Sözleşmenin 61/1 hükmüne göre çekişmeli davalarda, Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuru yetkisi sadece Komisyon ve ilgili taraf devletlere aittir. Bireysel şikâyet başvurusu tek başına Mahkeme önüne bir dava getiremez (Buergenthal, 1982: 236).

Mahkeme'nin çekişmeli yargı yetkisinin söz konusu olabilmesi için ön şart aleyhine dava açılan devletin Mahkemenin yargı yetkisini tanımış olması ve Sözleşme'nin 48 ila 50. madde hükümlerinde düzenlenen, Komisyon aşamasındaki usullerin tamamlanmış olmasıdır (Davidson, 1997; 142) Aksi takdirde Mahkemenin yetkisini kabul etmeyen bir devlet aleyhine yapılan başvuru sadece Komisyonda incelenecek ve mahkemenin önüne getirilmeyecektir.

Mahkemenin yargılama yetkisinin kabul edilmesi için genel beyanlar, Arjantin, Barbados, Bolivya, Brezilya, Şili, Kolombiya, Kosta Rika, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, El Salvador, Guatemala, Haiti, Honduras, Mexico, Nikaragua, Panama, Paraguay, Peru, Suriname, Uruguay ve Venezuela'nın yer aldığı toplam 21 devlet tarafından yapılmıştır.

Mahkeme'nin bir vakaya bakabilmesi için, kesinlikle Sözleşmedeki 48 ila 50. maddeleri arasında düzenlenen Komisyon aşamasındaki usullerin tamamlanmış olması gerekmektedir (md. 61/2). Örneğin Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi'nin sürekli yargı yetkisi çerçevesinde karara bağladığı ilk vaka olan "Gallardo" davasında Kosta Rika Hükümeti, uyuşmazlığın çözülmesi için Komisyondan önce doğrudan Mahkemeye müracaat etmiştir. Mahkeme verdiği kesin hükmünde; Komisyon vaka ile karara varıncaya kadar Mahkemenin bu dava da yargı yetkisine sahip olmadığını ifade etmiş ve Komisyonun "... sadece devletlerin yararını gözetilerek değil, aynı zamanda, özellikle mağdurlar olmak üzere, önemli bireysel hakların kullanılabilmesine imkân da tanımak için kurulmuş..." bir kurum olduğu vurgulamıştır (Buergenthal vd. , 2009: 297).

Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi, önüne getirilen vaka bağlamında Sözleşme'nin uygulanması ve yorumlanmasına ilişkin tüm konuları kapsadığından, çekişmeli davalarda da uluslararası insan hakları hukukuna ve özellikle de Sözleşme'nin yorumlanmasına katkı yapmak için bir fırsat bulmuştur. Böyle bir gelişme Velasquez Rodriguez davasında kendisini net olarak göstermiştir. Mahkeme, bu davada Amerikan Sözleşmesi'nde tanınan hak ve özgürlüklere saygı gösterme konusunda yükümlülüğü olan Honduras hükümetinin Sözleşme (md. 1 ve 2) uyarınca bu eylemleri önlemediği, soruşturmadığı ve yaptırımı bağlamadığı için sorumlu olacağı sonucuna ulaşmıştır. Bu yorumlama ile Mahkeme somut

olayda Sözleşme'deki tanınan yaşama hakkının, insanca muamele görme hakkının ve kişi güvenliği hakkının ihlal edildiğine karar vermiş ve mağdurun yakınlarına Honduras hükümeti tarafından tazminat ödenmesine hükmetmiştir. Velasquez Rodriguez davasında Mahkeme'nin vermiş olduğu kararlar, bundan sonraki davalarda yol gösterici olmuştur (Harris, 1998: 24).

3.2.2.1.1. Çekişmeli Yargı Yetkisi Kapsamında Kararın Verilmesi

Bir dava dilekçesinde öne sürülen deliller ile dava sürecince tarafların iddia ve verilerini göz önünde bulunduran Mahkeme, davada hüküm verilmesine hazır hale gelindiğinde, bunu kapalı oturumlarda müzakere eder ve hüküm verir (Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi Usul Kuralları, md. 61/1). Mahkeme incelediği vakaya ilişkin Sözleşme'nin ihlal edilip edilmediğine karar verir. Eğer Mahkeme, Sözleşme ile korunan bir hakkın ya da özgürlüğün ihlalini saptarsa, Sözleşme'nin 63. maddesine göre ihlalin giderilmesi için uygun önlemlerin alınmasına ve adil bir tazminat ödenmesine karar verir. Bu hüküm ile bir devlet uluslararası yükümlülüğünü ihlal etmişse, ihlalinin telafisi için söz konusu devlete fırsat verilmektedir.

Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi, birçok davada maddi tazminata hükmettiği gibi (Harris, 1998: 25); konusu parasal olmayan tazmin kararları da vermektedir. Parasal nitelik taşımayan tazmin örnekleri olarak; eski hale iade, mağdurların anısına kurumlara ve sokaklara mağdurun adının verilmesi, sağlık ve eğitim gibi devlet hizmetlerinden ücretsiz olarak yararlanma hakkının verilmesi, ihlalin tekrarlanmaması için yasalarda değişikliklere gidilmesi gibi kararlar verilebilir (Shelton, 2006: 289).

3.2.2.1.2. Kararın Yerine Getirilmesinin Denetlenmesi

Amerikan Sisteminde, Mahkeme'nin kararları taraflar açısından bağlayıcı olsa da, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi gibi gözlemci bir organ olmadığından kararların uygulanması açısından Avrupa sistemi kadar etkili değildir. (Harris, 1998: 3; Buergenthal vd., 2009: 301). Amerikan Sisteminde kararın yerine getirilip getirilmediğinin gözlemine Mahkeme yapmaktadır. Mahkeme, ilk olarak ilgili devletten kararın yerine getirildiğine dair bilgi istemektedir. Daha sonra mağdur ile Komisyonun bilgisine başvurmuştur. Mahkeme hem taraf devleti hem de mağduru daha iyi analiz etmek amacıyla duruşma açabilmektedir. Son olarak da devletin, kararı uyguladığına ya da uygulamadığına kanaat getirmektedir. Eğer Mahkeme, devletin kararın gereğini yerine getirmediğine hükmederse, Sözleşme'nin 65. maddesi uyarınca Amerikan Devletleri Örgütü Genel Kurulu'nun yıllık olağan oturumunda, Kurul'un değerlendirmesi için hükümlerin gereğini yerine getirmemiş devletleri belirterek uygun tavsiyede bulunmaktadır. Mahkeme kararın denetlenmesi amacıyla 2012 yılında 14 davaya ilişkin 5 özel duruşma, 1 aleni duruşma açmış ve bu konu ile ilgili 32 karar vermiştir (Annual Report of the Inter-American Court of Human Rights, 2012, s. 13)

3.2.2.2. Tavsiye Niteliğinde Karar Üretilmesine İlişkin Yargı Yetkisi

Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi'nin, Sözleşme ve diğer belirli insan hakları anlaşmalarının yorumlanmasına ilişkin olarak tavsiye kararları üretme yetkisi bulunmaktadır (Buergenthal, 1982, s. 235). Sözleşme'nin ilgili düzenlenmesi olan md. 64'e göre; "Amerikan Sözleşmesi", "İnsan Haklarının Korunmasına İlişkin Amerikan Devletlerindeki diğer anlaşmaları" ve "Amerikan Devletleri Örgütü Üyesi Devletlerin iç hukuk düzenlemeleri" Mahkeme tarafından yorumlanabilir ve tavsiye görüşü üretilebilir. Tavsiye görüşünü, "Amerikan Devletleri Örgütü Üyesi Devletler" ve "Amerikan Devletleri Örgütü Şartı'nın X bölümünde sayılan organlar" (yetki alanlarına giren konularla sınırlı olmak kaydıyla) talep etme hakkına sahiptir. Hükümde Mahkeme'nin tavsiye görüşü

verme yetkisi, hem tavsiye verilebilecek konular bakımından hem de tavsiye görüşünde bulanabilecek birimler açısından geniş tutulmuştur. Bu doğrultuda Mahkeme'ye tanınan tavsiye görüşü verme yetkisi, benzer yetkiyi kullanan diğer örneklerinin sahip olduğu yetkilerden daha geniştir. (Gemalmaz, 2010: 1270).

Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi, "İnsan Haklarının Korunmasına İlişkin Amerikan Devletlerindeki diğer andlaşmalar" ibaresinin anlam ve kapsamını ürettiği ilk tavsiye kararı ile belirlemiştir. Mahkemeye göre, "İnsan Haklarının Korunmasına İlişkin Amerikan Devletlerindeki diğer andlaşmalar" ifadesi, Amerikan Devletleri Örgütü Üyesi Devletlerin taraf olduğu tüm insan hakları andlaşmalarını içermektedir (Weissbrodt and Vega, 2007: 333) .

Tavsiye kararlarının, Mahkeme'nin çekişmeli yargı kapsamında verdiği kararlarından farklı sonuçları olduğu açıktır. Bu durum tavsiye kararlarının doğasından kaynaklanmaktadır. Çekişmeli yargı yetkisi kapsamında verilen kararlar, bir devletin Sözleşme bağlamındaki hak ihlalini hüküm altına aldığı için bağlayıcı etkiye sahiptir (Gemalmaz, 2010: 1273). Tavsiye görüşünün ise teknik anlamda böyle bir bağlayıcılığı söz konusu değildir. Bu teknik özellikten dolayı tavsiye görüşlerinin tamamen işlevsiz olduğu söylenemez. Çünkü tavsiye görüşü ile Mahkeme, Sözleşme ve diğer belgelere açıklık getirmekte, Sözleşme'nin normlarının kapsama alanını genişletmekte ve verdiği kararlarda tavsiye görüşleriyle ortaya konulmuş standartları dikkate almaktadır. (Davidson, 1997: 147; Gemalmaz, 2010: 1273-1274).

3.2.2.3. Mahkeme'nin Geçici Önlem Kararı Vermesi

Mahkeme, çekişmeli dava ve tavsiye kararları verme yetkilerinin yanı sıra kişilerin giderilmesi olanaksız zarara uğramalarının engellenmesi amacıyla "geçici önlem alma" yetkisine de haizdir. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, tedbirle ilgili kesin emirlerin çıkarılmasında yetkili tek insan hakları sözleşmesidir (Buergenthal vd., 2009: 303).⁸ Madde 63/2 hükmüne göre; "Çok önemli ve acil vakalarda ve kişilerin giderilmesi olanaksız zarara uğramalarının engellenmesi gerektiği zamanlarda Mahkeme, incelemekte bulunduğu meseleler bakımından yerinde/(gerekli) gördüğü geçici nitelikte önlemler alacaktır. Mahkeme, henüz kendisine sunulmamış bir vakaya ilişkin olarak, Komisyonun istemi üzerine harekete geçebilir" Hükümde ifade edildiği gibi Mahkemenin geçici önlem gösterme yetkisi iki şekilde olmaktadır. Mahkeme hem önünde bulunan vakalarda resen (kendi inisiyatifiyle geçici önlem tedbirinin bulunması) hem de dava henüz Mahkeme önünde değilse, Komisyonun istemi üzerine harekete geçmektedir. Böylece bazı davaların niteliği itibarıyla beklemede kalmadan Mahkeme'ye sunulmasına olanak sağlanmaktadır. Her şeyden önce Mahkeme'nin geçici önlem alma tedbirinde bulunabilmesi için gerekli ön koşul, ilgili devletin Mahkeme'nin yargı yetkisini tanımış olmasıdır (Gemalmaz, 2010: 1258).

Mahkeme'nin geçici önlem alma tedbiri, uygulamada taraf devletler açısından hem kişileri diğer kişilerin tehlikelerinden korumak, hem de uygulamaların gecikmelerinden dolayı oluşabilecek mağduriyetlerden korumak amacıyla çok fazla kullanılmaktadır (Trindade, 1998: 146; Shaver, 2010: 649). 2012 yılında, Mahkeme geçici önlemlere ilişkin 28 karar almıştır. Aynı yıl önceki yıllarda verilen söz konusu tedbirlerden 9 tanesi kaldırılmıştır (Annual Report of the Inter-American Court of Human Rights, 2012: 20).

⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Mahkeme Kuralları madde 39'a göre bunu yapabilir fakat bu hüküm ne Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ne de Protokollerde ifade edilmiştir.

4. SONUÇ

Amerikan Sistemi, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi bağlamında önemli başarılarla imza atmıştır. Sistemin denetim organları olan Amerikan İnsan Hakları Komisyonu ve Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi, insan hakları ihlallerinde somut çözümlerin bulunması hususunda başarılı sonuçlar elde etmiştir. Komisyon kurulduğundan itibaren yerinde ziyaretler yaparak (in loco) pek çok insan hakları ihlallerini ortaya çıkarmış, bunları raporları ve kararları vasıtasıyla ulusal ve uluslararası kamuoyuna sunmuş, insan hakları alanında yürütülen mücadeleyi meşrulaştırmıştır. Komisyon aynı zamanda bireysel taleplerin değerlendirilmesi açısından bir sistem geliştirerek, gelecekteki gelişmeler için bir potansiyel oluşturmuştur. İnsan haklarının korunması bağlamında büyük bir katkı da Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi tarafından yapılmıştır. Mahkeme insan hakları ihlallerinin yol açtığı zararların tazminini sağlayan kararları ve tavsiye görüşleri ile insan haklarının gelişmesine katkıda bulunmuştur. Mahkeme'nin özellikle tavsiye görüşleri, Amerikan devletleri arasında insan hakları hukuk standartlarının belirlenmesi ve bunların ulusal hukuk düzenlerine uyarlanmasında etkili olmuştur.

Komisyon ve Mahkeme, sistem içerisinde geliştirilen ve başarılı şekilde işleyen araçlar vasıtasıyla (bireysel başvuru mekanizması, yerinde ziyaretler (in loco), ülke raporları, dostane çözümler, Mahkeme hükümleri, önleyici ve geçici önlemlerin kabulü) Amerika kıtasında insan haklarını korumaya devam etmektedir. Ancak, Amerikan sistemi, Avrupa sistemi ile karşılaştırıldığında, koruma mekanizmaları açısından zayıf kalmaktadır. Çünkü Sistemin koruyabileceği haklara ve sunduğu koruma yapısına göre üç farklı seviyede koruma modeli ortaya çıkmaktadır. İlk seviye koruma, Sözleşmeyi henüz imzalamamış Amerikan Devletleri Örgütü üyesi devletlerin vatandaşları açısından Amerikan İnsan Hakları Komisyonu vasıtasıyla Amerikan İnsan Hakları Bildirisi'nden ve Amerikan Devletleri Örgütü Şartı'ndan kaynaklanan haklara ilişkin koruma sağlamaktadır. İkinci seviye koruma, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'ni onaylamış fakat Mahkeme'nin yetkisini tanımamış Devletleri kapsamaktadır. İkinci düzey koruma, Sözleşme ile korunan hakları sadece Komisyon tarafından alınmış kararlar vasıtasıyla korumaktadır. Üçüncü düzey koruma ise Sözleşmeyi imzalamış ve Mahkemenin yetkisini tanımış devletlere uygulanan koruma şeklindedir. Kesin kararın Mahkeme tarafından alınmasıyla Sözleşme ile tanınan hakların korunmasını kapsamaktadır (Shelton, 2008: 1030). Amerikan sisteminin, insan haklarını üç farklı seviyede koruması, sistem içerisinde eşit olmayan bir koruma mekanizmasına yol açmaktadır. Çünkü bazı kişiler, Sözleşme'de yer alan haklardan, hükümlerden yararlanabiliyorken, bazıları ise sadece Bildiri'de yer alan haklardan faydalanabilmektedir. Aynı şekilde, bazılarının hakları Mahkemenin yargılaması sonucu garanti altına alınırken, diğerleri ise sadece Komisyon önünde çözüm arayabilmektedir. Üç farklı seviyede korumanın ortaya çıkmasının nedeni; Bölgedeki tüm devletler tarafından Amerikan İnsan Hakları Sözleşme'sinin onaylanmamasıdır. Bunun arkasında yatan asıl neden ise Amerikan Devletleri Örgütü'nün yeteri kadar politik destek sağlamamasıdır. Amerikan sisteminin eşit bir koruma mekanizması sağlayabilmesi için Amerikan Devletleri Örgütü üyesi tüm devletlerin Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'ni imzalaması gerekmektedir. Sistemin bir diğer başarısız yönünü ise denetim mekanizmaları tarafından verilen kararlara uyumun düşük kalmasıdır. Bunun temel sebebi ise Komisyon ve Mahkeme'nin kararlarının uygulanması bakımından Avrupa sisteminde olduğu gibi etkili bir uygulamanın olmamasıdır.

Bölgesel düzeyde insan haklarının kurumsallaştırılmasında Amerikan sistemi, Avrupa sistemi ile kıyaslandığında, yapılaştırdığı kurum, mekanizma ve prosedürlere ilişkin olarak pek çok eleştiriye açık olsa da, Komisyon ve Mahkeme verdiği kararlarla sistemi belli bir

olgunluğa ulaştırmış ve insan haklarının korunmasında ve geliştirilmesinde önemli başarılar elde etmiştir.

KAYNAKÇA

- AKILLIOĞLU, T. (1995). İnsan Hakları: Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemi, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları No: 17, Ankara.
- BUERGENTHAL, T., SHELTON, D. ve STEWART, D. P. (2009). International Human Rights In a Nutshell, Fourth Edition, West Publishing, USA.
- BUERGENTHAL, T. (1984). "The Inter-American System for the Protection of Human Rights" , (Ed.) MERON, T., Human Rights in International Law: Legal and Policy Issues, Clarendon Press Oxford, New York.
- BUERGENTHAL, T. (1982). "The Inter-American Court of Human Rights" , American Society of International Law, 76(2): 231-245.
- BUERGENTHAL, T. (1975). "The Revised OAS Charter and the Protection of Human Rights", The American Journal of International Law, 69(4): 828-836.
- DAVIDSON, S. (1997). Inter-American Human Rights System, Darmouth Publishing Company, England.
- DULITZKY, A. (2011). "The Inter-American Human Rights System Fifty Years Later.: Time For Changes", Quebec Journal of International Law (Special Edition), 127-164.
- GEMALMAZ, M.S. (2010). Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, Legal, İstanbul.
- GOLDMAN, R.K. (2009). "History and Action: The Inter-American Human Rights System and yhe Role of the Inter-American Commission on Human Rights", Human Rights Quarterly, 31: 856-887.
- GÖZÜBÜYÜK, Ş. ve GÖLCÜKLÜ, F. (2011). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi, 9. Bası, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara.
- HARRIS, D. (1998). "Regional Protection of Human Rights: The Inter American Achievement", (Ed.) HARRIS, D. and LIVINGSTONE, S., The Inter-American System of Human Rights, Clarendon Press Oxford, New York.
- INTER-AMERICAN COURT OF HUMAN RIGHTS, (2012). "Annual Report of the Inter-American Court of Human Rights 2012", http://www.corteidh.or.cr/sitios/informes/docs/ENG/eng_2012.pdf, 12.11.2013.
- LECKIE, S. (1988). "Inter-State Complaint Procedure in International Human Rights: Hopeful Prospect or Wishful Thinking?", Human Rights Quarterly, 10(2): 249-303.
- MERAY, S. (1975). Devletler Hukukuna Giriş, İkinci Cilt, Yeniden Gözden Geçirilmiş Dördüncü Bası, AÜSBF No: 206, Ankara.
- MOWER, A.G. (1991). Regional Human Rights: A Comparative Study of the West European and Inter-American Systems, Greenwood Press, New York.

- ORGANIZATION OF AMERICAN STATES (2013). http://www.oas.org/dil/treaties_A-41_Charter_of_the_Organization_of_American_States_sign.htm, 12.11.2013.
- ORGANIZATION OF AMERICAN STATES (2010). <http://www.oas.org/juridico/english/Sigs/b-32.html>, 12.11.2013.
- PASQUALUCCI, J.M. (2003). *The Practice and Procedure of Inter-American Court of Human Rights*, Second Edition, Cambridge University Press, USA.
- SCHEMAN, L.R. (1965). “The Inter American Commission on Human Rights”, *The American Journal of International Law*, 59(2): 335-344.
- SHAVER, L. (2009). “The Inter-American Human Rights System: An Effective Institution For Regional Rights Protection?”, *Washington University Global Studies Law Review*, 9(4): 639-676.
- SHELTON, D. (2008). *Regional Protection of Human Rights*, Oxford University Press, New York.
- SHELTON, D. (2006). *Remedies in International Human Rights Law*, Second Edition, Oxford University Press, USA.
- SMITH, R.K. (2010). *International Human Rights*, 4th Edition, Oxford University Press, New York.
- TRINDADE, A.A.C. (1998). “The Operation of the Inter-American Court of Human Rights”, (Ed.) HARRIS, D. and LIVINGSTONE, S., *The Inter-American System of Human Rights*, Clarendon Press Oxford, New York.
- WEISSBRODT, D. ve VEGA, C.D.L. (2007). *International Human Rights Law*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, Pennsylvania.